

Burgerlijk christendom

Op vrijdag 7 juni 2013 verdedigde Myriam Klinker-De Klerck haar proefschrift aan de Theologische Universiteit (Broederweg) te Kampen, waaraan zij zelf verbonden is als docente Nieuwe Testament en nieuwtestamentisch Grieks. Voorwerp van onderzoek zijn de praktische/morele – zelf spreekt zij van ‘ethische’ – richtlijnen in 1 Timoteüs en Titus naast die inzake de man-vrouw verhouding in 1 Korintiërs.

Uitgangspunt en onderzoeksvraag

De opvatting van Martin Dibelius in zijn commentaar *Die Pastorale Briefe* (1931) dat de ethische richtlijnen in 1 Timoteüs en Titus ‘das Ideal christlicher Bürgerlichkeit’ weerspiegelen, vormt het uitgangspunt van haar proefschrift. Deze Pastorale Brieven, waarvan het paulinisch auteurschap sinds de 19^e eeuw wordt betwijfeld, zouden een christelijk levensideaal promoten dat gericht is op het vreedzaam samenleven met de niet-christelijke omgeving. Deze burgerlijke moraal moet het leven van christenen in de tijd tot de parousie, die op zich laat wachten, reguleren (pag. 16). Deze opvatting wordt door Myriam Klinker bevestigd. Haar voornaamste onderzoeksvraag: ‘In hoeverre getuigt de ethische instructie op het gebied van intermenselijke relaties in 1 Timoteüs en Titus van een burgerlijk christendom?’ (pag. 21-22). Deze vraag moet zo begrepen worden (zie ook de eerste stap, pag. 23): In hoeverre stemmen de ethische instructies van 1 Timoteüs en Titus overeen met de sociale conventies van die tijd?’ Haar tweede vraag is welke redenen en doelen geeft de tekst voor deze instructie? Het onderzoek kent nog een derde onderzoeksvraag: ‘Hoe verhouden de instructies in 1 Timoteüs en Titus zich tot de instructies in een echte Paulusbrief als 1 Korintiërs?’ Kan aangetoond worden dat deze instructies niet principieel van elkaar verschillen, dan kan ‘das Ideal christlicher Bürgerlichkeit’ niet meer karakteristiek genoemd worden voor de Pastorale Brieven in onderscheid van de echte Paulusbrieven.

De karakterisering van 1 Timoteüs als ‘een herderlijke regel’ door Thomas van Aquino mag in de titel van het boek voorkomen, maar is in het proefschrift geen voorwerp van diepgaand onderzoek.

Opbouw van het boek

Het boek bestaat uit twee delen.

In het *eerste* deel (pag. 26-161) staan de ‘ethische richtlijnen in 1 Timoteüs en Titus’ centraal. Dan gaat in 1 Timoteüs het om instructies aan mannen inzake het gebed, aan vrouwen over ‘opsmuk’ en het verbod om te onderrichten (2,8-15), om het gedrag van opziens, diakenen (3,1-13), van Timoteüs en zijn ‘familie’, weduwen, oudsten en slaven (5,1-6,2a) en in Titus om het gedrag van opziens (1,5-9), de aansporing in de gezonde leer (2,1-10) en het gedrag naar ‘buitenstaanders’ toe (3,1-2,8).

In het *tweede* deel (pag. 162-237) gaat het allereerst om instructies in 1 Korintiërs inzake de seksuele omgang tussen man en vrouw, het uiteengaan van man en vrouw (7,1-16), de hoofdbedekking van de vrouw (11,2-16) en haar zwijgen in de samenkomsten (14,33-36); daarna vindt een vergelijking plaats met de instructies aangaande de man-vrouw verhouding die in 1 Timoteüs en Titus worden gegeven.

Alle besproken perikopen uit de drie brieven kennen een gelijke benadering met vijf ‘richtvragen’: 1. voor wie is de instructie bestemd; 2. welk gedrag komt ter sprake; 3. hoe wordt dit gedrag gewaardeerd; 4. hoe wordt de instructie gemotiveerd; 5. hoe verhoudt de instructie zich tot de sociale conventies op dit punt? De uitleg wordt met een korte conclusie afgesloten.

Aan de twee delen gaat een ‘inleidend hoofdstuk’ (pag. 12-25) vooraf, waarin het profiel van de pastorale brieven wordt besproken, op grond waarvan daarna de onderzoeksvraag met bijbehorende stappen wordt geformuleerd om te eindigen met een beschrijving van de opzet, de methode en de relevantie van het onderzoek. De dissertatie eindigt met een ‘eindconclusie’ (pag. 238-244): met een terugblik op het doel en de opzet (1), waarna een overzicht volgt van de resultaten van de exegese (2) en stilgestaan wordt bij de vraag of er een principieel verschil is tussen de instructies van de Pastorale Brieven en 1 Korintiërs als een echte brief van Paulus (3) en de relevantie van dit onderzoek voor het Paulusonderzoek (4).

Uitkomst

De belangrijkste uitkomst van haar onderzoek is, dat de instructies in de PB over de hele lijn de sociale conventies minstens bevestigen, soms zelfs een striktere formulering krijgen. Het veelvuldig gebruik van hellenistische *topoi* ondersteunt het bevestigend karakter van de regelgeving. Deze instructies kennen een breed palet van interne (gericht op opbouw van de gemeente) en externe (gericht op de reactie van buitenstaanders) motiveringen. Maar deze motiveringen geven naar de opvatting van Myriam Klinker geen blijk gericht te zijn op het reguleren van het christelijk bestaan voor langere duur. De instructies dienen enerzijds om de kwaliteit van het christelijk leven te bewaken en zijn anderzijds gericht op het imago van christenen bij buitenstaanders, om zo aantrekkingskracht uit te oefenen op buitenstaanders, dit laatste met het oog op de verspreiding van het evangelie. Wat de vergelijking met 1 Korinthiers betreft constateert zij veel overeenstemmingen, de verschillen zijn vooral te verklaren door het onderscheiden karakter van de brieven, instructiebrieven voor medewerkers (1 Timoteüs en Titus) versus gemeentebrief (1 Korintiërs).

Evaluatie

- In deze studie nemen 'sociale conventies' een belangrijke plaats in. Het verbaast mij dan ook om te lezen dat het in kaart brengen van de sociale conventies op het gebied van de intermenselijke relaties ten tijde van het Nieuwe Testament voornamelijk gebeurt via literatuurstudie. Met dit laatste woord wordt voornamelijk 'secundaire literatuur' bedoeld, zoals uit het feitelijke onderzoek blijkt. Twee opmerkingen hierbij. 1. Juist omdat deze sociale conventies van zo groot belang zijn, mag je hier (meer) onderzoek van primaire bronnen verwachten. 2. Een hoofdstuk, waarin aandacht zou zijn geschonken aan de maatschappelijke verhoudingen alsmede aan de verhoudingen binnen een huis (*oikos*), was eveneens op zijn plaats geweest.

- Het komt mij merkwaardig over, juist gezien het feit dat het paulinisch auteurschap van de brieven aan Timoteüs en Titus betwijfeld worden, dat Myriam Klinker als werkhypothese uitgaat van de zelfpresentatie van de Pastorale Brieven als paulinische brieven. Een werkhypothese dient geverifieerd dan wel gefalsifieerd te worden. Dat nu gebeurt niet. In feite wordt hier dan ook niet een werkhypothese gehanteerd, maar een stellingname ingenomen, die niet ter discussie wordt gesteld.

Slotconclusie

Helemaal aan het slot komt Myriam Klinker-De Klerck nog met een andere visie op het woord 'burgerschap' (Fil. 3,20). Het zou haar boek nog spannender gemaakt hebben, als zij dit begrip van het hemels burgerrecht essentieel voor Paulus, aan het begin had ingebracht. Nu komt haar boek niet veel verder dan dat we in 1 Timoteüs en Titus, zoals Martin Dibelius al gezegd had, met instructies van doen hebben die overeenstemmen met de gangbare moraal van die dagen.

Proefschrift

Myriam Klinker-De Klerck, *Herderlijke regel of inburgeringscursus. Een bijdrage aan het onderzoek naar de ethische richtlijnen in 1 Timoteüs en Titus*, Zoetermeer: Boekencentrum Academic 2013. 289 p., € 29,50. ISBN 978 90 239 2712 9.

De recensie van dit proefschrift verscheen in Interpretatie 21,5 (2013), 28-29.